

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת כי תשא, תשס"ו
מספר 644

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

בין "קדושת גברא" ל"קדושת חפצא"

הפסוק האחרון של פרשת תצווה הסמוך לתחילת פרשת כי תשא עוסק בעשיית מזבח-הקטורת ונתינת דם הכיפורים ביום הכיפורים: "וַיִּכָּפֶר אֶהְרֶן עַל-קַרְנֹתָיו אַחַת בַּשָּׁנָה מִדַּם חַטָּאת הַכֹּפְרִים, אַחַת בַּשָּׁנָה יִכָּפֶר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ-קֹדָשִׁים הוּא לָהּ" (שמ' ל: י). הפרשה פותחת בעניין "מחצית השקל", המכונה "שקל-הקדש", וכוללת בתוכה את סיום וסיכום מלאכת המשכן וכליו בעשיית הכיור, משיחת המשכן ב"שמן מִשְׁחַת-קֹדֶשׁ... וְקִדְשָׁתָּ אֹתָם, וְהָיוּ קֹדֶשׁ קֹדָשִׁים כָּל הַנִּגְעַע בָּהֶם, וְקֹדֶשׁ" (ל: כה-לג), ולאחר מכן, קידוש אהרון ובניו לעבודת הקודש - "וְאֵת אֶהְרֶן וְאֵת בָּנָיו, תִּמְשָׁח; וְקִדְשָׁתָּ אֹתָם, לְכַהֵן לִי" (ל: ל). בהמשך הפרשה מופיע עניין השבת: "וַיִּשְׁמְרֶתֶם, אֶת-הַשַּׁבָּת, כִּי קֹדֶשׁ הוּא" (לא: יד).

דומה כי פרשתנו עמוסה באחד המושגים החשובים ביהדות - הקדושה. ביריעה קצרה זו אנסה לעמוד על ההבדל הדק שבין מושג הקדושה התורני, הקשור למעמד האדם לפני אלוקיו, אותו אכנה "קדושת גברא", לבין קדושה דבעלמא, זו שרוב דתות העולם מתייחסות אליה, שאינה תלויה באדם כלל, אלא טבועה בדבר עצמו. קדושה זו אכנה "קדושת חפצא".

שתי מחלקות גדולות של מושג הקדושה נכללות בפרשת כי-תשא: "קדושת זמן" ו"קדושת מקום" - מושגי החלל והזמן של התורה וההלכה.¹ קדושת הזמן מוגדרת על-ידי חיובים ואיסורים המוטלים על האדם בנקודות על ציר הזמן, וקדושת המקום מוגדרת על-ידי חיובים ואיסורים המוטלים על האדם במקום מסוים במרחב. שתי קדושות אלו מתקיימות באופן צמוד לאורך המקרא כולו.² צמידות זו מתחילה כבר בפרשת בראשית, העוסקת בין השאר ביום השביעי הקוסמי של תחילת הבריאה: "וַיִּבְרָךְ אֱ-לֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי, וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ, כִּי בּוֹ שָׁבַת מְכַל מְלֶאכְתּוֹ, אֲשֶׁר בָּרָא אֱ-לֹהִים לַעֲשׂוֹת" (בר' ב: ג), ומיד לאחר מכן: "וַיִּשְׁמַע אֱ-לֹהִים, גֶּן-בְּעֵדֶן מְקַדֵּם וַיִּשֶׂם שֵׁם, אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר" (ב: ח). גם בפרשתנו בולטת צמידות זו ביותר. מיד לאחר סיום מלאכת המשכן, נושא המתפרס לאורך שלוש פרשות, וקידושו על-ידי משיחתו, פותחת הפרשה בעניין השבת, שלכאורה אינו קשור לבניין המשכן: "וַיִּיאָמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: וְאֵתָּה דַבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ אֵת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמְרוּ כִּי אוֹת הוּא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לְדַעַת כִּי אֲנִי ה' מְקַדְשְׁכֶם" (שמ' לא: יב-יג).³ בעלי המסורה דאגו שלא להפריד שני עניינים אלו, ולהשאירם יחד בתוך אותה יחידת קריאה בתורה. הקשר ההדוק בין קדושת המקום וקדושת הזמן, מודגש יותר מכול בפסוקים: "אֵת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמְרוּ, וּמְקַדְשֵׁי תִירָאוּ אֲנִי ה'"⁴ (ויק' יט: ל; כו: ב). מלבד הצמידות התמטית בין קדושת הזמן וקדושת המקום, ישנה גם תלות הלכתית ורעיונית ביניהן. את קדושת המשכן

¹ "כי תשא את ראש", אמרו כי תשא את המילה "ראש", פירושו להגדיל כל אות במילה "ראש" (בבחינת האות שלאחר כל אחת מהאותיות של המילה "ראש") ונקבל את המילה "שבת", רמז לקדושת זמן הקשורה בקדושת מקום שבפרשתנו.

² ראה עוד לקמן (פרק לד: כ-כד) את הצימוד בין הפסקת מלאכה ביום השביעי לעליה לרגל למקום המקדש ומצוות ביכורים התלויה בארץ. וכן שם רשב"ם על פסוק כא "ששת ימים תעבד - עבודת קרקע, סתם עבודה עבודת קרקע, כדכתיב 'כי תעבוד את האדמה'; 'עובד אדמתו ישבע לחם'". קא משמע לן ששבתית עבודת הקרקע שהיא מהותו של מקום מכוונת את קדושת הזמן - היום השביעי. וכן גם בפרשת המועדים בויקרא כג שנשמכה לה עבודת המנורה והשולחן. וכן מצאנו צמידות בין השבת לכיבוד אב ואם "איש אמו ואביו תיראו ואת שבתתי תשמרו" (ויק' יט: ג), וכן באו בסמיכות בעשרת הדברות, שעל מצוות כיבוד אב ואם נאמר שכרה, "כבוד את אביך ואת אמך פֶּאֶשֶׁר צִוְּךָ אֱ-לֹהֶיךָ לַמַּעַן יֵאָרִיכוֹן יְמֵיךָ וְיִלְמְעוּן יֵיטֵב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱ-לֹהֶיךָ נָתַן לָךְ".

³ ראה רשב"ם על אתר: "את שבתתי - אפילו מלאכת המשכן לא תעשו בשבת, כי אות היא וגו' - שאתם שובתים כמותי לפי שאתם עמי". מכאן שבני ישראל דומים לקב"ה - כשם שהקב"ה שבת ממלאכתו בכריאה כך בני ישראל שובתים ממלאכת המשכן, ומכאן שמלאכת המשכן היא בריאתו של האדם המתקדש בשבתו ממלאכתו זו, ועניין זה מתחוויר כי מלאכות שבת הם ל"ט המוגדרות ממלכת המשכן.

⁴ ראה פסוק לפניו ופסוק לאחריו, בויקרא י"ט, שם מזהיר על עניין הטמאות הארץ ע"י זנות והפניה אל האובות הידעוניים, וכן ראה פסוק לפניו בויקרא כו, המזהיר על חילול הארץ על-ידי הקמת פסל ומצבה.

הגדירו האיסורים והחיובים המיוחדים שחלו על מרחבי אוהל מועד, החצר, הקודש וקודש-הקודשים; קדושת המקום, לעומת זאת, לא הייתה קבועה, אלא תלויה בזמן, שהרי "על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו"⁵ (במ' ט: כ). בעלות הענן מעל המשכן פירקו את המשכן והתחילו את מסעם. במהופך, קדושת הזמן של השבת והמועדים, הקשורה באיסורי מלאכה, תלויה בקדושת מקום, שהרי ההלכה הקפידה לתלותה בקדושת מקום, והמלאכות האסורות בימים אלה נגזרות מ"ט"אבות מלאכה" שנעשו במשכן. כאמור, קדושת מקום המשכן הייתה זמנית - "על פי ה' יחנו" וגו'. כך גם "קודש הקודשים", המקום המקודש ביותר, שרק הכוהן הגדול היה נכנס בו בקדושה ובטהרה ורק ביום הכיפורים, הפך בן רגע ל"עפרא דארעא" ולחולות מדבר. הדבר חזר ונשנה שלוש פעמים ושמונה פעמים במשך ארבעים שנה, והיה אמור להטמיע בלב העם, במשך שנות מסעם, את העיקרון שקדושת המקום אינה אימננטית למקום אלא היא על-פי ה', ורק על-פי ה' חלה במקום מסוים הקדושה, על כל החיובים והאיסורים הנובעים ממנה.

"קדושת חפצא" של עגל הזהב - "אלה אלהיך ישראל" (שמ' לד: ד, ח) מצביעה על אלוהות שהיא בחפץ עצמו, הוא העגל,⁶ ואינה תלויה באדם. ולכן הנתפסים לקדושה זו יכולים להתפרק מכל חובה, לחולל ולצחק "וישב העם לאכל ושתו, ויקמו לצחק" (לב: ו). "ויאמר, אין קול ענות גבורה, ואין קול ענות חלושה, קול ענות אנכי שמע" (לב: יח). משה אינו שומע קולות של גבורה, במובן של התגברות על יצרים הרוחמת אותם לעבודת ה', או קול ענות חלושה, קול של אנשים החולשים על יצריהם, אלא קול ענות של התפרקות והתפקרות, כדברי אונקלוס (שם): "קל דמחכיין אנא שמע". וכן אומר הירושלמי במסכת תענית (פ"ד ה"ה) "מהו קול ענות? קול עבודת כוכבים".

מול "אלה אלהיך ישראל" של ייחוס "קדושת חפצא" (אימננטית) לעגל הזהב, דבר שהוא בכחינת "עבודה זרה", עומד מעשה שבירתם של לוחות הברית הראשונים בידי משה. על הלוחות הראשונים נאמר (שמ' לב: טז): "והלחת מעשה א-להים, המה ומהמכתב, מכתב א-להים הוא" (לעומת הלוחות השניים שהוכנו על-פי הציווי "פסל לך שני לוחות אבנים"). חפץ שכל כולו שמימי, "מעשה א-להים", שלכאורה "קדושת חפצא" שבו אין נעלה ממנה, מושמד בכונת מכוון, כאשר אין בו קדושת גברא, ככתוב: "וארא, והנה חטאתם לה' א-להיכם עשיתם לכם, עגל מסכה סתם מהר מן-הדרך, אשר צנה ה' אתכם, ואתפשו, בשני הלחת, ואשלכם, מעל שתי ידי נאשבתם לעיניכם" (דב' ט: יז). השבירה של לוחות הברית לעיני ישראל מגלמת בתוכה את תמצית התורה כולה, המלחמה בעבודה זרה והמלכת הקב"ה שרק עליו אפשר להחיל קדושה מהותית בלתי משתנה; רק הוא "קדוש קדוש קדוש ה' צבאות" (יש' ו: ג).

על האפילוג בפסוק האחרון של התורה, "ולכלל היד החזקה ולכלל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל-ישראל" (דב' לד: יב), אומר המדרש בספרי: "ר' אליעזר אומר לעיני כל ישראל - זה שבירת הלוחות, מאי טעמא? נאמר להלן ואשברם לעינכם ונאמר כאן לעיני כל ישראל". על הפסוק האחרון מביא רש"י את הדברים במסכת שבת פז ע"א: "שנשאו ליבו לשבור הלוחות לעיניהם שנאמר ואשברם לעינכם, והסכימה דעת הקב"ה לדעתו שנאמר 'אשר שברת' (שמ' לד: א), יישר כוחך ששברת". ההדגשה בדברים אלו היא שהיזמה לשבירת הלוחות הייתה של משה, והקב"ה הסכים לה. מכאן שחפץ, גם אם הוא א-לוהי, וכל שכן כל דבר אחר במציאות, אינו יכול להיות בעל ערך של קדושה כאשר אינו חלק מעבודת ה'.

המושג "קודש" מוזכר לראשונה כבר בשבת של הבריאה: "ויברך א-להים את יום השביעי, ויקדש אותו" (בר' ב: ג). יש לשים לב שמושג זה מוזכר אך ורק לאחר בריאת האדם, לומר לנו שאין קדושה יכולה להתקיים במציאות ללא תודעת האדם, שהיא המייחדת את הדבר לשמיא, על-פי הציווי האלוקי. בסיום מלאכת המשכן נאמר בפרשתנו: "ויקדשת אתם, והיו קדש קדשים כל הנגע בכם, וקדש" (ל: כט), ומסביר רש"י את כפילות הדברים: "ויקדשת אותם והיו קודש קודשים" - משיחה זו מקדשתם להיות קודש קדשים, ומה היא קדושתם? "כל הנוגע וגו'". הגדרת קדושתם היא באיסורים הקשורים בהם ובחובות הנובעים מהם, וכל אלו שנויים בתורה שבע"פ. גם קדושת הקטורת מוגדרת על-ידי האיסור לעשות כן לדבר שאינו לשם שמים: "והקטרת אשר תעשה במתכנתה, לא תעשו לכם, קדש תהיה לך לה'. איש אשר יעשה כמותה להריח בנה, ונכרת מעמיו" (ל: לו). במשנה כלים (א, ו) אנו מוצאים דירוג של קדושת המקום בארץ ישראל בסדר עולה, מקדושת הארץ דרך קדושת הר הבית ועד לקדושת קודש הקודשים. הקדושה עולה ומתגברת עם היקף החובות והאיסורים החלים בכל מקום ומקום: "עשר קדושות הן, ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות. ומה היא קדושתה, שמביאים ממנה העמר והביכורים ושתי הלחם, מה שאין מביאין מכל הארצות... קדש הקודשים מקדש מהם שאין נכנס לשם אלא כהן גדול ביום הכיפורים בשעת העבודה".

סוף דבר, הקדושה קשורה באופן שבו האדם, עובד האלוקים, מכפיף עצמו לעבודת ה', תוך מילוי הציוויים הקשורים בזמן ובמקום: "אשר קדשנו במצוותיו וצווננו". תלות הקדושה בעבודת ה', במעמד האדם לפני אלוקיו, עומדת במרכזה של פרשת כי-תשא, יחד עם מלחמה נוקבת בעבודה זרה, זו הרואה בקדושת החפץ קדושה לעצמה, שאינה מחייבת את האדם.

ד"ר עמוס ברדע

התכנית הבין-תחומית למדע, חברה וטכנולוגיה

⁵ ראה עוד עניין הקדושה הזמנית של הר סיני שלא נתקדש אלא לשעתו, ומהי קדושתו? איסור העלייה עליו והנגיעה בו בשלושת ימי ההגבלה, ולאחר תום התקופה מקום ההר אינו אלא כעפרא דארעא.

⁶ ראה רשב"ם: "ולכך אומרים 'אלה א-להיך ישראל אשר העלוך', כלומר רוח הקדש יש בו וכאילו רוח הקדש הולך לפנינו" וכן רמב"ן.